

PROBLEMATYKA EDUKACJI ZDALNEJ I NAUCZANIA OSÓB DOROSŁYCH W CZASIE PANDEMII

st. sierż. Marcin Mazurek
Wydział Dowodzenia CSP
ORCID: 0000-0001-6132-1949

Rok pandemii COVID-19 pokazał, że jej następstwa będą długofalowe, a określenie jej skutków w poszczególnych dziedzinach życia społeczeństwa będzie wymagało podejścia interdyscyplinarnego. Wpływ technologii na edukację i tradycyjną formułę nauczania był nieunikniony, natomiast stan epidemii proces ten znacznie przyspieszył. Edukacja w tym trudnym okresie stała się wyzwaniem, wymagała reorganizacji form i metod nauczania, zmian programowych oraz nabycia kompetencji informatycznych przez wykładowców. Artykuł ma na celu przybliżenie czytelnikowi zaistniałych zmian i przedstawienie problematyki nauczania komplementarnego osób dorosłych.

EDUKACJA, EPIDEMIA I TECHNOLOGIA

Pandemia wirusa COVID-19¹ wywołała nową sytuację wymagającą zmian w edukacji na poziomie szkolnictwa wyższego oraz szkolnictwa resortowego². Szkolnictwo i szkolnictwo wyższe, a także szkolenia zawodowe na potrzeby zapewnienia kadr w największych grupach dyspozycyjnych, takich jak Policja, Państwowa Straż Pożarna, Straż Graniczna i Służba Więzienna, stanęły przed wyzwaniem w zakresie realizacji procesu dydaktycznego. Nowoczesne technologie i ich wykorzystanie umożliwiają zachowanie ciągłości procesów i edukacji. W ramach jednego artykułu nie sposób opisać wszystkich kluczowych zagadnień dotyczących specyfiki edukacji zdalnej. Celem niniejszej pracy jest przybliżenie czytelnikowi problematyki nauczania komplementarnego oraz udzielenie odpowiedzi na pytanie, jakie są główne zasady w jego stosowaniu.

Edukacja opiera się na relacji międzyludzkiej, która wymaga wielu aktów komunikacji interpersonalnej pomiędzy uczniem

a nauczycielem. Kształcenie osób dorosłych i modele kształcenia są tematem licznych opracowań naukowych, m.in. autorstwa Z. Włodarskiego³, B. Kożuchnika⁴ czy J. Półturzyckiego⁵. Człowiek dorosły według J. Półturzyckiego to ten, „który jest sam odpowiedzialny za siebie, pracuje zawodowo, sam decyduje o swoim planie życiowym, sam boryka się z trudnościami realizacji tego planu i sam odpowiada wobec społeczeństwa za swoją działalność. W pojęciu tak rozumianej dorosłości brane są pod uwagę: wiek, praca, dojrzałość psychiczna, społeczna, samodzielność”⁶. Współczesny świat poddawany jest nieustannym zmianom, u których podstaw leży postęp technologiczny. Odzwierciedlenie tego postępu jest obserwowane we wszystkich dziedzinach funkcjonowania społeczeństw. Media i nowoczesne technologie wspierają utrwalanie oraz wymianę myśli i przekazywanie wiedzy. Obecnie, w rzeczywistości zdominowanej przez epidemię COVID-19, funkcjonowanie człowieka i społeczności w cyberprzestrzeni jest bardziej intensywne niż w przeszłości. Zmiany

te – zdeterminowane przez epidemię – przyspieszyły w zakresie rozwoju technologii informacyjnych, a zwłaszcza Internetu, który jak podkreśla A. Giddens: „okazał się najszybciej rozwijającym się narzędziem komunikacji w świecie”⁷. Pojawiają się nowe formy pracy, takie jak telepraca, nowe postacie handlu, jak e-shopping, e-business, a także nowe, niestacjonarne formy kształcenia, nazywane edukacją na odległość, edukacją zdalną, elektroniczną edukacją, e-education, e-learning⁸.

Edukacja zdalna w związku z epidemią COVID-19 przyspieszyła swój naturalny proces rozwoju⁹. Szeroka gama narzędzi cyfrowych przeznaczonych do prowadzenia zajęć online, platform e-learningowych, cyfrowych zasobów edukacyjnych wydawała się stwarzać ogromne możliwości dla edukacji zdalnej w tym trudnym epidemicznym okresie¹⁰. Jednak już pierwsze dni, a potem tygodnie, pokazały, że sytuacja jest o wiele bardziej złożona, niż pierwotnie wszystkim się wydawało. Technologiczne wyposażenie placówek, dostępność sprzętu oraz sieci Internet w domach, poziom kompetencji informatycznych nauczycieli i uczniów, dostępność cyfrowych materiałów dydaktycznych, metodyka nauczania online, a przede wszystkim wiele kwestii społecznych związanych z edukacją na odległość sprawiły, iż edukacja zdalna stała się bardzo dużym wyzwaniem zarówno dla samych placówek, jak i – przede wszystkim – dla nauczycieli, uczniów i studentów¹¹. Pandemia koronawirusa spowodowała wprowadzenie ograniczeń w każdej sferze życia. Przyspieszyła transformację cyfrową w wielu sektorach gospodarki oraz edukacji. W edukacji przyspieszenie to miało jednak dość powierzchowny charakter. Działania wprowadzone w kryzysowych miesiącach były doraźne i chaotyczne – wynika z raportu Fundacji Digital Poland¹². Pierwszy lockdown pokazał, że instytucje odpowiedzialne za edukację w dużej mierze nie są przygotowane do funkcjonowania w trybie online. Używanie przez pracowników urzędów prywatnych jako tzw. urzędów końcowych zaczęło budzić zasadne pytania o wystarczający poziom bezpieczeństwa¹³. W szkolnictwie resortowym natomiast wielu tematów i kluczowych punktów nauczania nie da się zrealizować w formie online. Okazało się, że istnieje znaczne wykluczenie cyfrowe, a w wielu przypadkach brak odpowiedniego sprzętu oraz szybkiego łącza, brak doświadczenia w nauce zdalnej, lęk i odpowiedzialność sprawiają, że kształcenie na odległość jest przedsięwzięciem trudnym zarówno dla wykładowców, jak i dla uczniów. Obecnie – w porównaniu do wiosny 2020 r. – z pewnością poprawiła się techniczna strona kształcenia na odległość. Włączenie technologii w proces nauczania-uczenia się wymusza natomiast rozwijanie kompetencji informacyjnych, informatycznych, medialnych i funkcjonalnych.

W obecnej rzeczywistości technologia wspiera procesy informacyjne, odbiór, analizę i przetwarzanie informacji. Media stały się nośnikiem komunikatu w czasie i przestrzeni w edukacji zdalnej. Należy zauważyć, że w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku andragodzy podkreślali zwiększającą się rolę informatyzacji nauczania i komputera w edukacji. W ocenie J. Półturzyckiego: „proces uczenia się wspierany przez komputer obejmuje takie formy, jak ćwiczenia wspomagane przez komputer, symulacje z modelami sytuacyjnymi, gry dydaktyczne indywidualne i zespołowe. Komputer służy także do kierowania różnymi formami i metodami pracy uczącego się i sam określa na podstawie wstępnej kontroli, jaki wariant programu będzie odpowiedni”¹⁴.

Praktyka zweryfikowała pierwotne założenia, wzbogacając kształcenie korespondencyjne o nowoczesne formy i środki dydaktyczne, wprowadzając wiele przemian, w wyniku czego zrodził się nowy system kształcenia, zwany edukacją zdalną, na odległość, na dystans. Edukacja korespondencyjna bywa rozumiana jako forma nauczania i uczenia się realizowanego niezależnie od sie-

bie, dopiero połączenie wysiłków obu stron, uniezależnienie od miejsca i czasu uwypukla efekty tych działań¹⁵.

Nauczanie powinno opierać się na narzędziach online w celu prowadzenia nowoczesnych lekcji. Określając swoistość edukacji zdalnej, M.J. Kubiak wyróżnił następujące elementy odzwierciedlające jej specyfikę w stosunku do pierwotnych systemów kształcenia¹⁶:

- w procesie przekazywania wiedzy nauczyciel i uczeń są od siebie odseparowani i dzieli ich pewna, czasami nawet znaczna, odległość w przestrzeni oraz pewien interwał czasowy;
- w procesie przekazywania wiedzy stosowane są różne techniki komunikacyjne;
- zabezpieczona jest dwustronna komunikacja (ang. *two-way communication*) pomiędzy nauczycielem, instruktorem, opiekunem, instytucją edukacyjną a uczniem (studentem);
- kontrola procesu nauczania-uczenia się na odległość odbywa się raczej po stronie osoby uczącej się niż nauczyciela.

Współczesne technologie oferują w nauczaniu na odległość możliwość przekazywania informacji (treści kształcenia) za pomocą¹⁷:

- głosu – nagranego na taśmie, płycie lub w postaci pliku komputerowego, odtwarzanego bezpośrednio przez uczącego się za pomocą domowego odtwarzacza bądź komputera lub emitowanego przez nadajnik radiowy lub satelitarny do zainteresowanych odbiorców;
- obrazu – nagranego na taśmie lub dysku wideo lub na dysku twardym komputera głosu połączonego ze statycznym (fotografie, wykresy, schematy) lub ruchomym obrazem, w postaci animacji lub filmu odtwarzanego w domowych systemach lub emitowanego drogą telewizyjną lub satelitarną; istnieje także możliwość przesłania takich danych za pomocą sieci komputerowych lub ich pobrania z sieci na lokalny dysk komputera i późniejszego odtworzenia;
- danych komputerowych – informacji w cyfrowej, zdigitalizowanej postaci; obecny poziom rozwoju technologii informacyjnej umożliwia przesłanie w tej postaci niemal każdej informacji; jedyną barierą mogą stanowić ograniczenia oraz dostępność odpowiednich urządzeń peryferyjnych, służących do wprowadzania i odtwarzania danych komputerowych;
- materiałów drukowanych – odgrywających fundamentalną rolę w edukacji, nie tylko na odległość; obejmujących: podręczniki, przewodniki i poradniki metodyczne do studiowania, zeszyty ćwiczeń, programy kursów, analizę określonych problemów.

Edukacja zdalna wymaga od wszystkich uczestników tego procesu (nauczycieli, uczniów i studentów) dostępu do odpowiedniego sprzętu technicznego oraz łącza internetowego. W przypadku gdy któraś ze stron nie posiada odpowiedniego zaplecza technicznego, rolę instytucji odpowiedzialnych za organizację i nadzór systemu edukacji na szczeblu samorządowym czy krajowym jest zagwarantowanie wszystkim takich warunków, aby proces edukacji mógł się odbywać bez zakłóceń¹⁸. W sytuacji codziennego korzystania ze zdalnej formy komunikacji niezwykle istotne jest, żeby zagwarantować wszystkim uczestnikom procesu dydaktycznego jak najwyższe standardy bezpieczeństwa. Oznacza to: zapewnienie odpowiednio zabezpieczonego sprzętu, przekazanie wiedzy na temat niebezpieczeństw, z którymi można się spotkać w sieci, uczulenie na próby wyłudzenia danych osobowych, przekazanie wiedzy, jak reagować w przypadku wykrycia zagrożenia czy gdzie zwrócić się po pomoc, oraz omówienie zasad „net-etykiety”.

KSZTAŁCENIE KOMPLEMENTARNE

Termin kształcenie komplementarne to polski odpowiednik określenia b-learning, rozumiany jako mieszana (zintegrowana, hybridowa) metoda kształcenia, łącząca tradycyjne metody nauki

Tabela. 1. Zasady kształcenia komplementarnego w odniesieniu do kształcenia zdalnego.

ZASADA	UWAGI DO REALIZACJI KSZTAŁCENIA ZDALNEGO
Świadomego i podmiotowego uczestnictwa wszystkich uczestników procesu nauczania-uczenia się	Skuteczność kształcenia realizowanego zdalnie zależy od chęci poddania się temu działaniu, w tym motywacji studenta jako osoby uczącej się. Wykładowcy powinni wspólnie ze studentami określić cele kształcenia i je znać oraz wiedzieć, dlaczego uczestniczą w procesie nauczania-uczenia się. Budowanie świadomości celów i motywacji jest ważnym elementem zadań wykładowcy i drogą do sukcesu.
Współpracy nauczających i uczących się	Zobrazowaniem tej zasady jest metafora drogi – można stwierdzić, że w kształceniu zdalnym prowadzonym komplementarnie nie wystarczy iść obok siebie, konieczne jest, by iść razem. Nie oznacza to, że musimy iść w parach lub pod rękę. Nauczyciel nie pełni tu roli strażnika i administratora wiedzy. Współpraca prowadzi do sytuacji, w której nauczyciel staje się przewodnikiem i autorytetem wskazującym konieczność samodoskonalenia i poszukiwania wiedzy, tzn. jej aktualizacji. W konsekwencji wszyscy uczestnicy procesu stają się uczniami i w pewnym stopniu nauczycielami. Współpraca jest koniecznym elementem zachowania podmiotowości słuchaczy oraz niezbędnym czynnikiem dla atrakcyjności i elastyczności samego procesu. Forma i charakter współpracy może być zróżnicowana i dostosowana do potrzeb i sytuacji uczniów oraz nauczycieli.
Indywidualizacji i optymalizacji procesu kształcenia	Ważnym elementem procesu kształcenia jest diagnoza. Wykładowca powinien rozpoznać potrzeby i uwarunkowania, np. preferencje poznawcze swoich studentów czy słuchaczy. Diagnozę najlepiej prowadzić systematycznie i traktować jako element procesu nauczania-uczenia się. Istotna jest również u wykładowcy i studenta systematyczność w ocenie realizacji przyjętych celów. Zaniedbywanie obowiązków diagnozowania przyczynia się do złego klimatu pracy, powstania luk w wiadomościach i w konsekwencji prowadzi do niepowodzeń edukacyjnych.
Wszechstronnego aktywizowania ucznia do krytycznego i twórczego posługiwania się informacją	Natłok informacji i wszechobecny szum informacyjny prowadzi do tworzenia nawyku wstępnej oceny informacji i jej źródeł. Wykładowca powinien starać się kształtować nawyk aktywnego i krytycznego, ale również twórczego stosunku do informacji. Student, który w sposób naturalny potrafi ocenić oraz twórczo przetwarzać uzyskiwane i odnajdywane informacje, może w praktyce uczyć się znacznie efektywniej.
Twórczego, łącznego i przemiennego stosowania różnych sposobów i środków przekazu, tak aby uzupełniały się one wzajemnie	W kształceniu zdalnym podstawowe dla tej zasady wydaje się przeświadczenie wykładowcy o potrzebie ustawicznej stymulacji procesu uczenia się studentów i pobudzania ich w tym zakresie. Zadaniem wykładowcy jest takie organizowanie procesu kształcenia, aby był on nie tylko zróżnicowany, ale także stymulował studentów lub słuchaczy do twórczego i poznawczego działania. W sytuacji warsztatów, seminarium lub konwersatorium twórcze podejście może przejawiać się również tym, że nauczyciel akademicki tworzy nowe zadania, specjalnie na potrzeby danej sytuacji czy wyzwania edukacyjnego.
Efektywności, efektowności i systematyczności	Połączenie systematyczności i efektywności z efektywnością wydaje się niekiedy niemożliwe. Konieczne jest zastosowanie tu takich metod nauczania, które powodują, że sam proces kształcenia zdalnego jest atrakcyjny. Nie wystarczy sama różnorodność w doborze środków nauczania, np. oferowanych przez media, a w kształceniu zdalnym – w szczególności przez media cyfrowe. Jednocześnie istotne jest unikanie w pracy zdalnej ze studentem nadmiaru skomplikowanych form i narzędzi, będących w swojej istocie jedynie ozdobnikami, „pustymi naczyniami”, ponieważ prowadzą do znużenia, a nawet patologii (dekoncentracji, uzależnienia, zaburzenia pola spostrzegania).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czarkowski, *Elementy dydaktyki dorosłych w perspektywie dystansu społecznego*, Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2020, s. 112.

(bezpośredni kontakt z prowadzącym) z aktywnościami prowadzonymi zdalnie za pomocą komputera¹⁹. J. Czarkowski zaznacza, że kształcenie osób dorosłych wymaga kształcenia komplementarnego. Kształcenie komplementarne to koncepcja, która zakłada, że w toku procesu nauczania-uczenia się powinniśmy łączyć w sposób elastyczny kształcenie tradycyjne i charakterystyczną dla niego komunikację bezpośrednią z kształceniem zdalnym wykorzystującym Internet i inne rodzaje mediów. Istotą kształcenia komplementarnego jest łączenie tych dwóch trybów kształcenia, tak by poszczególne elementy uzupełniały się wzajemnie²⁰. W porównaniu z powyższym pojęcie e-learningu wiąże się z wykorzystaniem technologii internetowych w celach edukacyjnych²¹, podczas gdy kształcenie komplementarne wymaga stosowania różnych form przekazu, w tym komunikacji bezpośredniej²².

W tradycyjnej dydaktyce zasady nauczania są: „normą wytyczającą nauczycielowi metodę pracy dydaktycznej”²³. Natomiast w koncepcji kształcenia komplementarnego J. Czarkowski proponuje rozszerzenie tradycyjnej formuły, wskazując zasady kształcenia opisane w tabeli 1.

Planowanie edukacji na odległość musi uwzględniać wszystkie grupy uczniów, studentów, słuchaczy, w szczególności te, które mają specjalne potrzeby edukacyjne. Zaproponowane im narzędzia oraz metody pracy powinny zostać dobrane w taki sposób, aby nie wykluczały ich w żaden sposób podczas trwania zajęć. Zarówno osoby z różnymi stopniami niepełnosprawności, jak i te szczególnie uzdolnione powinny otrzymać wsparcie dopasowane do ich potrzeb i możliwości.

Każdy proces kształcenia wymaga monitorowania. Śledzenie postępów słuchaczy w nabywaniu wiedzy i kompetencji pozwala na przechodzenie do coraz trudniejszych zagadnień, a w efekcie gwarantuje pewność, że wiedza została zdobyta i utrwalona. W procesie monitorowania należy dobrać takie metody, które pozwolą na sprawdzenie, jak osoba radzi sobie w nowej rzeczywistości edukacyjnej i czy przekazywane treści oraz dobrane do nich narzędzia pozwalają na samodzielną pracę. Ważnym elementem oceny procesu dydaktycznego jest dialog pomiędzy nauczycielem a uczniem, umożliwiającą modyfikowanie przebiegu procesu kształcenia celem podniesienia jego jakości.

Do najważniejszych cech nauczania komplementarnego należą elastyczność, atrakcyjność i dostępność²⁴.

Elastyczność – rozumiana jako różnorodność środków przekazu oraz wzajemnie się zastępujących i uzupełniających form komunikacji stosowanych w kształceniu komplementarnym.

Atrakcyjność – jest ważnym postulowanym elementem koncepcji, zapewnia uczniowi bogactwo i różnorodność doznań oraz doświadczeń, a także mobilizuje do zachowań twórczych.

Dostępność – jest rezultatem swobodnego i dynamicznego łączenia różnych sposobów komunikacji w procesie nauczania-uczenia się, pozwala na prowadzenie go w równym tempie i warunkach.

Należy podkreślić, że koncepcja i zasady kształcenia komplementarnego uzupełniają dotychczasowe zasady klasycznej dydaktyki i edukacji medialnej o założenia dodatkowe. Koncepcja kształcenia komplementarnego nie umniejsza ani nie podważa dorobku dydaktyki ogólnej, w tym teorii kształcenia wielostronnego, które stanowi istotę procesu kształcenia osób dorosłych²⁵.

PRAWO A KSZTAŁCENIE ZDALNE

Artykuł 67 ust. 4 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce²⁶ daje podstawę prawną do prowadzenia nauczania w formie e-learningu. Można organizować kształcenie w formie zdalnej, jeżeli pozwala na to specyfika kształcenia. W ujęciu szczegółowym regulacje zawarte są w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 września 2018 r. w sprawie studiów²⁷, którego rozdział 5 „Kształcenie na odległość” określa niektóre uwarunkowania prowadzenia zajęć z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Realizacja zajęć w tej formie jest możliwa, jeśli w myśl § 12 niniejszego rozporządzenia spełniono następujące wymagania:

- nauczyciele akademicki i inne osoby prowadzące zajęcia są przygotowani do ich realizacji z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość;
- realizacja zajęć jest na bieżąco kontrolowana przez uczelnię;
- dostęp do infrastruktury informatycznej i oprogramowania umożliwia synchroniczną i asynchroniczną interakcję między studentami a nauczycielami akademickimi i innymi osobami prowadzącymi zajęcia;
- zapewniono materiały dydaktyczne opracowane w formie elektronicznej;
- studenci mają możliwość osobistych konsultacji z nauczycielami akademickimi i innymi osobami prowadzącymi zajęcia w siedzibie uczelni lub w jej filii;
- weryfikacja osiągnięcia przez studentów efektów uczenia się odbywa się przez bieżącą kontrolę postępów w nauce;
- studenci odbyli szkolenia przygotowujące do udziału w tych zajęciach.

W związku z sytuacją epidemiczną rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 lutego 2021 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19²⁸ stanowi, że w okresie od dnia 27 lutego 2021 r. do dnia 30 września 2021 r. zajęcia na studiach, studiach podyplomowych i w ramach innych form kształcenia w uczelniach nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i nauki oraz zajęcia w ramach kształcenia doktorantów w uczelniach i innych podmiotach prowadzących to kształcenie są prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość niezależnie od tego, czy zostało to przewidziane w programie danego kształcenia. Niniejsze rozporządzenie było poprzedzone rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 16 października 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19²⁹.

Rzeczywistość epidemiczna determinuje zmiany formalno-prawne w zakresie prowadzenia szkoleń zawodowych i doskonalenia zawodowego w Policji. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 6 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków odbywania szkoleń zawodowych oraz doskonalenia zawodowego w Policji stanowi, że szkolenia, w zakresie określonym w programie szkolenia, mogą być prowadzone w systemie elektronicznego kształcenia na odległość, polegającym na realizacji zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem metod i technik zapewniających interaktywną komunikację. Kierownik jednostki szkoleniowej może prowadzić szkolenia na odległość w porozumieniu z kierownikiem komórki organizacyjnej właściwej w sprawach szkolenia Komendy Głównej Policji³⁰. Nauczanie zdalne w ujęciu praktycznym ma zastosowanie w warunkach skoszarowania słuchaczy, w czasie przejściowej izolacji podczas wykonywania testów przesiewo-

wych na obecność wirusa SARS-CoV-2. Centrum Szkolenia Policji w Legionowie wprowadziło nauczanie na odległość z wykorzystaniem platformy Webex Meetings firmy Cisco. Platforma sprawdza się jako „wirtualna sala zajęć”, w której słuchacze mogą wspólnie uczestniczyć w zaplanowanych zajęciach programowych teoretycznych. Po zakończeniu izolacji zajęcia są realizowane w formie tradycyjnej, rozwiązanie to umożliwia realizację ćwiczeń programowych³¹.

PODSUMOWANIE

Systemy edukacyjne przygotowują ludzi do pracy i życia w nowych warunkach, pozwalają nadążać im za zmianami, utrzymać tempo, poprawić umiejętności i odświeżyć wiedzę. Zatem powszechność i konieczność edukacji stała się w wielu krajach, w tym w Polsce, najważniejszym, priorytetowym celem³².

Pomimo poczucia braku przygotowania i braku zorganizowanego wsparcia administracyjnego nauczyciele poradzi sobie z zachowaniem ciągłości nauczania na miarę dostępnych możliwości, przenosząc edukację do świata cyfrowego. Pomimo początkowych problemów, dzięki własnemu zaangażowaniu, pomocy innych nauczycieli oraz materiałom udostępnionym przez organizacje, wydawnictwa, ekspertów i centra kompetencyjne coraz więcej zajęć, z coraz lepszym efektem prowadzonych jest cyfrowo. Jednocześnie nauczyciele zdają sobie sprawę z obszarów, które przy zapewnieniu lepszej organizacji oraz wsparcia, mogłyby być lepiej realizowane³³. Praca w nowej, wirtualnej rzeczywistości obliuguje jeszcze bardziej do przejęcia roli facilitatorów, osób prowadzących zaawansowany i przemyślany proces edukacyjny. Nauczyciel nie może sprowadzać e-nauczania i pełnionej przez siebie funkcji jedynie do bycia zleceniodawcą prac do wykonania i strażnikiem ich realizacji³⁴.

Nawet jeżeli większość pedagogów uczyło się wykorzystywać nowe narzędzia metodą prób i błędów, a podejmowane przez nich starania nie zawsze przynosiły pozytywne rezultaty, osiągnięte umiejętności i kompetencje nabyte w trakcie pandemii przy poszukiwaniu narzędzi do zajęć zdalnych stanowią niezwykle cenną bazę do dalszej pracy³⁵. Pamiętajmy, że głównym celem jest kształcenie, przekazywanie wiedzy, rozwijanie umiejętności oraz kształtowanie postaw. Każde zadanie, wysłany materiał powinny czemuś służyć. Nie zapominajmy więc, by je później omówić, skomentować, wspólnie podyskutować nad tym, co zostało zrealizowane przez studenta lub słuchacza w ramach samodzielnej pracy³⁶.

Przytoczona koncepcja kształcenia komplementarnego wydaje się atrakcyjna i spełniająca aktualne potrzeby kształcenia i edukacji. Zdaniem autorów koncepcji: „kształcenie należy rozumieć szeroko jako intencjonalne wykorzystanie uzupełniających się rzeczywistości – realnej i cyfrowej – w edukacji formalnej, pozaformalnej oraz nieformalnej, w doborze i wykorzystaniu metod, środków dydaktycznych oraz treści (włącznie z ich tworzeniem), jak również w zakresie rozwiązań programowych i organizacji kształcenia”³⁷. Kształcenie komplementarne w szkolnictwie resor- towym może być wykorzystywane pomocniczo. W uogólnieniu rozwiązanie to jest alternatywną formą edukacji również po ustaniu epidemii.

¹ COVID-19 to oficjalna nazwa choroby wywołanej przez nowy wirus koronowy SARS-CoV-2 (SARScoronavirus-2).

² Zob. więcej: M. Mazurek, *Centrum Szkolenia Policji w Legionowie w realizacji zadań podczas stanu epidemii wirusa SARS-CoV-2*, „Policja. Kwartalnik Kadry Kierowniczej Policji” 2020, nr 3–4.

³ Z. Włodarski, *Psychologia uczenia się*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998; Z. Włodarski, *Psychologiczne prawidłowości uczenia się i nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1980.

⁴ B. Koźuchnik, *Zastosowanie psychologii w pracy menedżera*, w: *Psychologia w pracy menedżera*, red. B. Koźuchnik, wydawnictwo UŚ, Katowice 1994, s. 16–29.

⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka dorosłych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1991.

⁶ Tamże, s. 70.

⁷ A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 75.

⁸ D. Korzan, *Ewolucja kształcenia zdalnego*, w: *Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, red. Z.P. Kruszewski, J. Półturzycki, E.A. Wesołowska, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock 2003, s. 383–401.

⁹ M. Plebańska, A. Szyller, M. Sieńczewska, *Edukacja zdalna w czasach Covid-19. Raport z badania*, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, s. 15.

¹⁰ Tamże, s. 19.

¹¹ Tamże, s. 20.

¹² Business Insider, *Rząd ponownie zamyka szkoły. Czy jesteśmy przygotowani na zdalne nauczanie?*, <https://businessinsider.com.pl/technologie/digital-poland/zdalne-nauczanie-raport-technologie-w-sluzbie-spolenczenstwu/qg37589> [dostęp: 22.03.2021 r.].

¹³ Cyfrowa Polska, *Cyberbezpieczeństwo w Polsce: ochrona urzędów końcowych przed cyberatakami. Analiza sytuacji i rekomendacje działań*, Warszawa 2019.

¹⁴ J. Półturzycki, *Dydaktyka dorosłych*, s. 260.

¹⁵ D. Korzan, *Ewolucja kształcenia zdalnego*, s. 383–401.

¹⁶ M.J. Kubiak, *Szkoła, Internet, Intranet. Wirtualna edukacja*, wydawnictwo MIKOM, Warszawa 2000, s. 13.

¹⁷ Tamże, s. 15.

¹⁸ UNICEF, *Edukacja zdalna w czasie pandemii – zagadnienia, na jakie zwraca uwagę UNICEF Polska*, <https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/dla-mediu/edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii> [dostęp: 14.04.2021 r.].

¹⁹ EDULIDER.pl, *Co to jest blended learning?*, <http://www.edulider.pl/edukacja/co-jest-blended-learning> [dostęp: 14.04.2021 r.].

²⁰ J. Czarkowski, *E-learning dla dorosłych*, DiFin, s. 226.

²¹ Por. M.J. Rosenberg, *E-learning: Strategies for delivering knowledge in the digital age*, Londyn 2003, s. 1 lub A. Clarke, *E-learning nauka na odległość*, Warszawa 2007, s. 11–12.

²² J. Półturzycki, *Dydaktyka dorosłych*, s. 123–128.

²³ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Żak, Warszawa 1996, s. 167.

²⁴ Oprac. na podstawie wykładu J. Czarkowskiego, *E-learning, b-learning i kształcenie komplementarne w edukacji funkcjonariuszy służb mundurowych – możliwości, ograniczenia, perspektywy* z dnia 12 marca 2021 r., konferencja *Kształcenie i szkolenie kadr w systemie bezpieczeństwa*, Chełm 2021.

²⁵ J. Półturzycki, *Dydaktyka dorosłych*, s. 123–128.

²⁶ Dz. U. z 2021 r. poz. 478, z późn. zm.

²⁷ Dz. U. z 2021 r. poz. 661.

²⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 25 lutego 2021 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. poz. 363), § 1 ust. 1.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 16 października 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID (Dz. U. poz. 1835).

³⁰ Dz. U. poz. 647, § 1 pkt 2.

³¹ Informacyjny Serwis Policyjny, *WEBEX – jako narzędzie wsparcia nauki zdalnej dla słuchaczy*, <https://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/15518,WEBEX-jako-narzedzie-wsparcia-nauki-zdalnej-dla-sluchaczy.html> [dostęp: 15.06.2021 r.].

³² E. Cresson, P. Flynn, *Biała księga kształcenia i doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, WSP TWP, Warszawa 1997, s. 26.

³³ M. Plebańska, A. Szyller, M. Sieńczewska, *Edukacja zdalna w czasach Covid-19. Raport z badania*, s. 35.

³⁴ Tamże, s. 36.

³⁵ Business Insider, *Rząd ponownie zamyka szkoły. Czy jesteśmy przygotowani na zdalne nauczanie?*

³⁶ Nowa Era, *Nauczanie zdalne – zalecenia dla nauczycieli*, <https://www.nowaera.pl/nauka-zdalna/edukacja-na-czasie-nauka-i-relacje/nauczanie-zdalne-zalecenia-dla-nauczycieli> [dostęp: 20.04.2021 r.].

³⁷ J. Czarkowski, M. Strzelec, M. Tanaś, *Zdalne kształcenie akademickie dorosłych w czasie pandemii*, DiG, Warszawa 2020, s. 286.